

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA QURILISH TERMINOLOGIYASINING TARKIBIY VA SO'Z YASALISH TAHLILI

Sobirov Otabek Qodirovich,

Qo'qon universiteti Andijon filiali, Ingliz filologiyasi kafedrası dotsenti v.b. (PhD) f.f.f.d.

E-Mail: otabeksobirov774@gmail.com

+998912889077

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v18i8.1675>

MAQOLA HAQIDA/O STAT'YE

Qabul qilindi: 18-may 2026-yil

Tasdiqlandi: 21-may 2026-yil

Jurnal soni: 18-B

Maqola raqami: 17

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ

СЛОВА

nominativ, mahalliy, sxemalar, versiya, lingvistik, tizimlashtirish, korrelyatsiya

ANNOTATSIIYA/ АННОТАЦИЯ

Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi qurilish terminologiyasining strukturaviy hamda so'z yasash xususiyatlari qiyosiy-tipologik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda qurilish sohasiga oid terminlarning shakllanish mexanizmlari, ularning morfologik va leksik-semantik tuzilishi, termin hosil qiluvchi affikslarning funksional imkoniyatlari hamda terminlarning nominativ xususiyatlari ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, qurilish terminlarining shakllanishida ichki va tashqi manbalarning o'rnini, terminlarning ilmiy ijod jarayoni bilan bog'liqligi hamda terminologik tizimning til taraqqiyotidagi ahamiyati ko'rsatib berilgan. Maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi monoleksemik va polileksemik terminlarning strukturaviy xususiyatlari, ularning semantik korrelyatsiyasi hamda derivatsion modellari misollar asosida tahlil etilgan. Qurilish terminlarining shakllanishida prefiksatsiya, suffiksatsiya, kompozitsiya va leksik-semantik usullarning faol qo'llanishi qiyosiy jihatdan o'rganilgan. Tadqiqot natijasida ikki til terminologik tizimida umumiy va farqli jihatlar aniqlanib, terminlarning morfologik tuzilishi va semantik motivatsiyasi o'rtasidagi bog'liqlik ochib berilgan. Mazkur ilmiy ish qurilish terminologiyasini tizimlashtirish, terminlarning lingvistik tabiatini aniqlash hamda qiyosiy terminologiya yo'nalishidagi tadqiqotlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

ABOUT THE PAPER

Accepted: 18 May 2026

Approved: 21 May 2026

Volume: 18-B

Paper number: 17

KEYWORDS

nominative, local, schemes, version, linguistic, systematization, correlation

ANNOTATION

This article analyzes the structural and word-formation features of construction terminology in English and Uzbek from a comparative-typological perspective. The study sheds light on the mechanisms of formation of construction-related terms, their morphological and lexical-semantic structure, the functional capabilities of term-forming affixes, and the nominative properties of terms on a scientific basis. It also shows the role of internal and external sources in the formation of construction terms, the connection of terms with the process of scientific creativity, and the importance of the terminological system in language development. The article analyzes the structural features of monolexemic and polylexemic terms in English and Uzbek, their semantic correlation, and derivational models based on examples. The active use of prefixation, suffixation, composition, and lexical-semantic methods in the formation of construction terms is studied comparatively. As a result of the study, common and different aspects were identified in the terminological systems of the two languages, and the relationship between the morphological structure and semantic motivation of terms was revealed. This scientific work serves to systematize construction terminology, determine the linguistic nature of terms, and develop research in the field of comparative terminology.

Kirish. Zamonaviy tilshunoslikda so'z shakllanishining asosiy usullaridan biri leksik-semantik usul hisoblanadi. Atamashunoslik lug'atini tuzish yoki yaratish, asosan, so'zlarning shakllanirishning asosiy qonunlariga va tilning adabiy shaklida ifodalangan qoidalarga bo'ysunadigan ajralmas tizimdir. Xususan, qurilish sohasiga oid atamalar shakllantirish tillarning me'yoridan kelib chiqadigan modellar va sxemalar doirasida sodir bo'ladi.

Har qanday tilda atamalar yoki izohli lug'atlarni shakllantirish usuli - bu tilning leksik tizimining shakllanish tarixi, tabiiy ravishda rivojlanganligi va tilning tarixiy rivojlanishi jarayonida to'g'ri kelgan. Binobarin, zamonaviy ingliz va o'zbek tillarida so'zlar o'ziga xos stilistik shakllangan bo'lib, ular doirasida atamashunoslik lug'atlari ham rivojlanmoqda. Bu atamashunoslikning umumiy lingvistik manzarasi bo'lib, unda atama umumiy adabiy til normasiga qarshi bo'lmaydi. Balki, zamonaviy adabiy tilda faoliyat olib borayotgan normalar bilan chambarchas bog'lanadi va qiyoslanayotgan tillar terminologiyasini o'rganish bo'yicha ko'plab ishlar bilan bog'laydi.

Atamalar mahalliy tilda ishlashining o'ziga xos xususiyatlari, uning maxsus nomlanish versiyasi bo'lgani kabi, tushunchaning ifodasi atama uchun tegishli bo'lgan mukammalligidadir, ya'ni, shakllanayotgan ilmiy materiallar, ularning xususiyatlari va boshqalar. Atamalar paydo bo'lishi ilmiy ijod jarayoni bilan chambarchas bog'liqligidir. Shuningdek, jarayonni individuallashtirish muhim rol o'ynaydi - atamalar avlodining ilmiy ravishda aniqlangan epistemologik ildizlari atamalar munosabatidan tilda so'z shakllanishining belgilangan naqshlariga qadar ba'zi xususiyatlarni keltirib chiqaradi. Bundan kelib chiqadiki, atamalarda so'zlarning shakllanishida ko'plab o'ziga xos xususiyatlar mavjud bo'lib, ularning paydo bo'lishi atama lug'atlarining shakllanish ehtiyojlari va jamiyatning tildagi ongli jarayoni bilan belgilanadi.

Adabiy tilning so'z yasovchi vositalari va me'yorlaridan foydalanishda atamashunoslikning o'ziga xos xususiyatlarining paydo

bo'lishiga tabiiy ravishda sabab bo'ladigan asosiy omil atama lug'atining nominativ birligi sifatidagi xususiyatlariga asoslanadi. Shunday til birliklari atamalar paydo bo'lishi vaqtiga xos bo'lgan obyektlar va hodisalarni nomlash bilan tavsiflanadi. Atamalar bilan belgilangan hodisalarning xususiyatlari muayyan obyektlarga nisbatan nomlanadi va ma'lum bir faoliyat sohasi vakillari tomonidan yaratiladi. Atamalar bugungi yangilik emas, lekin ular oldindan foydalanilgan so'zlar bo'lib, ular o'zlarining zaruratidan kelib chiqib sohaga oid lug'atlarga birlashtirilgan. Atamalar ma'lum bir ilmiy soha vakillari tomonidan foydalanilgan va o'sha kasbiy soha doirasida ishlatilgan, kasbiy jihatdan bog'liq bo'lgan sotsiumlar guruhlari o'rtasida professional aloqa vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Terminologiya masalalari tilshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida ko'plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Ayniqsa, ilmiy-texnik terminlarning shakllanishi, ularning strukturaviy va semantik xususiyatlari hamda so'z yasash modellari yuzasidan olib borilgan tadqiqotlar zamonaviy terminologiyaning nazariy asoslarini yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi. Qurilish terminologiyasi ham texnik terminologiyaning tarkibiy qismi sifatida lingvistik jihatdan chuqur o'rganilayotgan yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Terminologiyaning nazariy asoslari rus tilshunosligida keng tadqiq etilgan bo'lib, A.A.Reformatskiy terminni ilmiy tushunchani ifodalovchi maxsus til birligi sifatida tavsiflaydi. Olim terminlarning adabiy til bilan uzviy bog'liqligini ta'kidlab, terminologik tizimlar fan taraqqiyoti bilan parallel ravishda rivojlanishini qayd etadi [7, 11-b.]. Uning fikricha, terminlarning asosiy vazifasi ma'lum ilmiy tushunchani aniq va ixcham shaklda ifodalashdan iboratdir. Shu jihatdan qurilish terminlari ham sohaga oid tushunchalarni ifodalovchi maxsus nominativ birliklar sifatida shakllanadi.

T.L.Kandelaki terminlarning semantik motivatsiyasi va soʻz yasash mexanizmlarini oʻrganar ekan, termin hosil qilish jarayonida nominativ ehtiyojning muhim oʻrin tutishini koʻrsatadi [1, 7-b.]. Olim terminlarning shakllanishida ichki semantik imkoniyatlar va derivatsion vositalarning faol ishtirokini ilmiy asoslaydi. Ushbu qarashlar qurilish terminologiyasida ham yaqqol namoyon boʻlib, yangi qurilish materiallari, texnologiyalar va konstruksiyalar paydo boʻlishi bilan yangi terminlar yuzaga kelishini koʻrsatadi.

L.P.Krisin xorijiy soʻzlarning terminologik tizimdagi oʻrnini tadqiq qilib, oʻzlashma terminlarning til tizimiga moslashuvi masalasiga alohida eʼtibor qaratadi [3, 944-b.]. Qurilish terminologiyasida ham ingliz, rus va lotin tillaridan kirib kelgan birliklar keng qoʻllaniladi. Masalan, beton, panel, blok, sement kabi terminlar xalqaro xarakterga ega boʻlib, koʻplab tillarda deyarli bir xil shaklda qoʻllaniladi.

Oʻzbek tilshunosligida terminologiya masalalari professor A.Sobirov tomonidan tizimli ravishda tadqiq etilgan. Olim tilning leksik sathini "sistemalar sistemasi" tamoyili asosida tahlil qilib, terminologik qatlamning umumtil tizimidagi oʻrnini yoritadi [10, 56-b.]. U terminlarning shakllanishi tilning ichki imkoniyatlar bilan uzviy bogʻliqligini taʼkidlaydi. Bu esa qurilish terminlarini oʻrganishda derivatsion va semantik modellarning muhimligini koʻrsatadi.

Sh.Safarov semantika va til birliklarining maʼno tizimini tadqiq etib, terminlarning semantik strukturasi hamda ularning funksional xususiyatlarini keng yoritadi [6, 112-b.]. Olimning fikricha, terminlarning maʼnosi umumisteʼmol soʻzlarga nisbatan ancha aniq va chegaralangan boʻladi. Qurilish terminlarida ham maʼno aniqligi va bir maʼnolilik asosiy mezonlardan biri hisoblanadi.

Qurilish terminologiyasining leksik-semantik xususiyatlari N.Saloydinova tomonidan maxsus tadqiq qilingan. Tadqiqotda arxitektura va qurilish terminlarining semantik guruhleri, strukturaviy modellari hamda ularning oʻzbek tilidagi shakllanish tamoyillari keng tahlil etilgan [2, 55-b.]. Muallif qurilish terminlarining koʻpchiligi oʻzlashma birliklar asosida shakllanganini, biroq milliy termin yaratish imkoniyatlari ham mavjudligini taʼkidlaydi.

N.Gʻufurovaning tadqiqotlari oʻzbek, ingliz va rus tillaridagi qurilish terminlari tarjimasini masalalariga bagʻishlangan boʻlib, unda terminlarning semantik mosligi, ekvivalentlik darajasi va tarjima jarayonidagi muammolar oʻrganilgan [4, 151-b.]. Muallif qurilish terminlarini tarjima qilishda terminning strukturasi va semantik motivatsiyasini hisobga olish zarurligini qayd etadi.

T.K.Jurayev oʻzbek va tojik qurilish terminlarining leksik-semantik munosabatlarini tadqiq etar ekan, qurilish terminologiyasida umumiy va milliy qatlamlarning mavjudligini koʻrsatadi [9, 87-b.]. Tadqiqotda terminlarning shakllanishida tarixiy, madaniy va kasbiy omillarning taʼsiri yoritilgan.

Ingliz tilidagi terminologik birliklarning strukturasi va qoʻllanilish xususiyatlari "Oxford Advanced Learner's Dictionary" hamda "Cambridge Advanced Learner's Dictionary" lugʻatlarida keng izohlangan boʻlib, ularda qurilish sohasiga oid koʻplab terminlarning etimologiyasi va semantik tavsifi berilgan [8, 1129-b.; 11, 581–583-b.]. Ushbu lugʻatlar ingliz tilidagi qurilish terminlarining strukturaviy xususiyatlarini aniqlashda muhim manba vazifasini bajaradi.

Tadqiq qilingan ilmiy manbalar shuni koʻrsatadiki, qurilish terminologiyasi tilshunoslikning murakkab va koʻp qirrali yoʻnalishlaridan biri boʻlib, unda semantik, morfologik va derivatsion jarayonlar oʻzaro uzviy bogʻliq holda namoyon boʻladi. Ingliz va oʻzbek tillaridagi qurilish terminlarini qiyosiy oʻrganish esa terminlarning shakllanish modellari aniqlash, ularning strukturaviy oʻxshash va farqli jihatlari ochib berishda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqotda ingliz va oʻzbek tillaridagi qurilish terminologiyasining strukturaviy hamda soʻz yasash xususiyatlarini aniqlash uchun qiyosiy-tipologik, leksik-semantik va derivatsion tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida qurilish sohasiga oid terminlar ingliz va oʻzbek tillaridagi ilmiy adabiyotlar, terminologik lugʻatlar hamda sohaga oid manbalar asosida saralab olindi.

Atamalarining morfologik tuzilishini aniqlashda strukturaviy tahlil usuli qoʻllanilib, monoleksemik va polileksemik terminlarning shakllanish modellari oʻrganildi. Soʻz yasash jarayonlarini tahlil qilishda affiksatsiya, kompozitsiya, prefiksatsiya va leksik-semantik usullar asosida hosil boʻlgan terminlar qiyosiy jihatdan tadqiq qilindi.

Shuningdek, terminlarning semantik motivatsiyasi va nominativ xususiyatlarini ochib berishda komponent tahlil hamda semantik tasnif metodlaridan foydalanildi. Olingan natijalar asosida ingliz va oʻzbek qurilish terminologiyasining umumiy va farqli jihatlari ilmiy jihatdan umumlashtirildi.

Natijalar. Tilshunoslikda soʻz maʼlum bir shaklda paydo boʻlishi, yanada takomillashtirilishi, oʻz maʼnosini oʻzgartirishi, boshqasi bilan almashtirilishi mumkin. Shu bilan birga, atamada soʻz shakllanishi

jarayoni nominativ shakllanishining oʻziga xos xususiyatlariga bogʻliq. Atamalarini vujudga kelishida eng muhim narsa, ilmiy konsepsiyaning nomlanishi va uning lingvistik ifodasini samarali boʻlgan soʻz shakllanishining mavjud usullaridan birini tanlash kifoya qiladi. Misol uchun - ish va boshqa qoʻshimchasining funksional maʼnosining kengayishi, shuningdek ularning qurilish sanoatiga oid atamalar taʼlimida tobora samaraliroq boʻlib shakllantirishda ularning badiiy til orasida mos keladiganlaridan farq qiladi.

Atamalarining soʻz shakllanishining oʻziga xos xususiyati shundaki, soʻz hosil qilish elementlarini aniqlashda mazmunini toʻliq aks ettira oladigan ichki shaklga ega soʻzlar tanlanadi, chunki ularda bir soʻz boshqasi bilan semantik jixatdan oʻzaro oʻxshash boʻlishi mumkin. Atamalarini tasniflashda soʻz yasovchi elementlarning semantik xususiyatlarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Xuddi shu semantik tipdagi atamalar odatda bitta soʻz hosil qilish modeliga muvofiq shakllanadi, uni tizimlashtirishda atamalar maʼnosini ifodalovchi soʻz hosil qilish affiksalarini roli muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, soʻz yasovchi qoʻshimchalardan muntazam ravishda foydalanish va maxsus atama maʼnolari tushunchalariga mos keladigan oʻziga xos tendensiyalar hisoblanadi.

Professor V.P. Danilenko ularni leksik va grammatik xususiyatlarga asoslangan atamalar turlari deb ataydi. Ilmiy tadqiqot ishimizda biz grammatik xususiyatlarga berilgan tasnifga amal qilamiz. Qurilish sohasiga oid atamalarining shakllanish tasnifida leksik tarkibini toʻldirish va uni a) oʻrganilayotgan til asosida shakllantirish va b) chetdan kirib kelgan soʻzlar bilan toʻldirish usullarining umumiy xususiyatlarini qamrab oladi. Chogʻishtirilayotgan tillarda qurilish sohasiga oid atamalarini shakllantirishning ichki mexanizmini tahlil qilish uchun samarali boʻlgan soʻz yasash turlari va modellari ishlab chiqish kerak.

Til birliklarini shakllantirish tillararo munosabatlarni qiyosiy oʻrganish usullarini taklif qiladi. Biroq, atamalarini oʻrganish til tarkibidagi sohaga oid lugʻatning ishlash xususiyatlariga asoslangan baʼzi cheklolarni keltirib chiqaradi. Atamashunoslikda qiyosiy tahlil birinchi navbatda atamalarini shakllantirishning eng samarali usullarini, soʻz shakllanishining keng qoʻllaniladiganlaridan oʻziga xos xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan va soʻz yasash tuzilishidagi oʻxshashlik va farqlarni aniqlashga qaratilgan boʻlishi kerak. U sof lingvistik omillar tomonidan vujudga kelmaydi, chunki u chogʻishtirilayotgan tillar oʻrtasida oʻxshash va nooʻxshash tomonlarini ochib bermaydi. Masalan: fresco - lotin tilidagi soʻzga qarama-qarshi boʻlganda, fresco - devorga berilgan naqsh deb oʻzbek tiliga tarjima qilinsa, ingliz tilida biroq boshqacharoq gap omiliga toʻgʻri keladi. Korrelyatsiyani bunday aniqlash atamaning tildagi asosiy mohiyatini ochib bermaydi. Atamalarini tillar miqyosida qiyosiy oʻrganish morfologik tuzilish xususiyatlarini aniqlashga va soʻz hosil qiluvchi modellar ishlab chiqish, shuningdek, tillar oʻrtasidagi yozishmalarni semantik munosabatlarni aniqlashga qaratilgan boʻladi.

Atamalarda soʻz yasash, uning morfologik tuzilishi va soʻz yasovchi morfemalarni biriktirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ingliz va oʻzbek tillarida soʻzlar qoʻshimchalar va prefiks morfemalariga boʻlinadi. Chogʻishtirilayotgan tillarda morfemalar bir-biriga mos kelishi mumkin: *xona - room*.

Hosila boʻlmagan atamalar ikki tilning ham muhim guruhlaridan birini tashkil etadi: **oʻzbek tilida:** *belkurak, deraza, qulf, bezak, pol, ayvon, mix, qum, oyna, mastik, ombor, chodir, kottej, bolgʻa, shift, tom, kran, tarozi, tavar, beton, devor, panel, arra, elim, qisqichi, langar, randa, zal, hammom, hovli, tosh, kontiplak, eshik* **ingliz tilida:** *tool, window, resin, glue, veneer, beam, granary, ceiling, plane, barn, bath, draw, scrape, plank, axe, hammer, varnish, lacquer, mastic, cement, wall, girder, door, bay, rock, floor, stone, house, anchor, hall, room, balance, saw, panel, concrete, gun, wood, glass* kabilardir.

Yuqoridagi soʻzlar semantik guruhlangan: asboblar, materiallar, uylarning turlari, turar-joy binosining qismlari kabilar. Bunday semantik guruhlar roʻyxatini davom ettirish mumkin. Son jihatidan muhim guruh sifatida u turli xil semantik (konseptual) qatorlarni ham oʻz ichiga oladi. Ushbu atamalar konseptual maʼnosini kengayish jarayoni oʻz chegarasiga yetib bormaydi. Sohaga oid soʻzlardan foydalanish ular semantikasining haqiqiy konseptual maʼnosi bilan belgilanadi. Qurilish sanoʻatiga oid atamalarda aynan soha tushunchalarini bildirish uchun yangi soʻzlar kashf qilinmaydi, ammo adabiy tilning ichki imkoniyatlaridan foydalaniladi.

Muhokama. Maʼlumki, atamalarda maʼno kengayishining umumiy maʼnosidan mavhumlashgan holda soʻz yasashning leksik-semantik usuli, konseptual mazmun va semantik hodisaga qaraganda ancha katta. Shuning uchun, bu holda atama biroq shartli xarakterga ega. Oʻzbek va ingliz tillararo oʻzaro yozishma usullarini tahlil qilishda ushbu usul lotin boʻlmagan atamalar oʻrtasidagi quyidagi tarkibiy munosabatlarni ochib beradi: 1) chogʻishtirilayotgan tillarda qurilish sanoatida bir xil vazifaga va nomga ega atamalar yoki qurilish sohasiga oid atamalardagi leksik-semantik hodisalar tufayli baʼzi farqlar aniqlanadi, xususan:

1. a) ikki tilda ma'nosi bir va bir xil vazifa bajaruvchi so'zlar: **ingliz tilida:** *beam, black, bitumen, block, boulder, stone, rock, barrier, plaster, latch, block, cement, ballast, bay, varnish, lacquer, mastic, resin, instrument, tool*; **o'zbek tilida:** *to'sin, asfalt, biton, qora saqich, tosh, to'siq, gips, loy, blok, sement, yuk, shag'al, panel, ayvon, qulf, mastik, asboblar, pardozlash*. b) muloqot mazmuniga asoslanib, atamalar quyidagi tarzda ajratiladi: ingliz tilida *glass, stud, tack, nail, peg; spade, shovel, trowel, scoop, dipper, ladle*; o'zbek tilida esa *qadash, tirnoqcho'mich, qirqa* va shunga o'xshash so'zlar.

2. Biror xarakatdan kelib chiqib nomlanuvchi yoki qo'shimchalar qo'shilishi bilan vujudga kelgan soha atamaları: a) mazmunidan kelib chiqib nomlarga o'zgaruvchi atamalar: *eye-deraza ko'zi, hook-ilgak, post-ustun, tamba, adherence-yapishtirgich, yapishqoq, saqich, wall-devor, tevaragi berk joy, board-taxta, gavdalangan taxta, apparatus-stanok, yog'ochlarni shaklga keltiruvchi uskuna, frame-rom, atrofi yog'och bilan shakl berilgan muyum, adit-do'kon, guzar, abode-manzil, makon, chute-to'g'ri yog'och, tik yog'och, rosette-bant, ulangan joy, access- guzar, abut-tutashuv, bog'lam, brouch-parma, bagie-arava, tent-chodir, frame-rom slope-tob tashlamoq, descent-yopp'ich (tomga nisbatan); lodge-uy; b) qo'shimcha olmagan murakkab atamalar: *hatchet- duradgor, beam-chaspak, tagsinch, verandah-peshayvon, barrow-zambilg'altak, pick-qi'shbosh, shovel-belkurak, slate-shifer qoplamasi, bat-pishgan g'isht, bar-sartarosh, adobe-xom g'isht, fluedudkash, channel-arig, tutam, bottom-poydevor, bed- pundament, poydevor, balcony-peshayvon, bass- kuydirilgan tosh, qattiq gips, mortar, grout-kuydirilgan ohak; mallet-bolg'ani sopi; veneer-aylana panjara, aylana devor, wainscot-panelli devor; apprentice- bir qavatli tom, garret-ko'p kavatli uy; aisle-imorat zinopoyasi; bucket- loy mashinasi; screw-shurupli qotirma mix va boshqalar.**

Yuqorida keltirilgan misollar so'z shakllanish modellaring lingvistik sinonimiyasi bilan bog'liq, masalan: manzil – manzilgoh, najjor – duradgor, ayvon - peshayvon va h.k.

Ba'zi hollarda, modellar bir-biriga o'xshashi lingvistik taxlillarda uchrab turadi. Mana shunday vaziyatlarni inobatga olib, biz o'zbek tilida aksariyat atama va iboralarning mavjudligi ularning kelib chiqish tamoyilining tavsifiy xususiyati degan fikrga keldik. Tadqiqot ishimiz uchun tanlangan atamalarga tilda mavjud so'z yasovchi affiksalar asosida shakllangan atamalar kiradi. So'z hosil qilishda derivatsiya tushunchasi so'zni morfemalarga bo'lish imkoniyatiga asoslanadi. Morfemalar esa affikslarni birlashtirish qobiliyatiga ega: prefiksial va suffiksial.

So'z yasovchi morfemalar va affiksalar bilan birlashtirish natijasida qurilish sanoatiga oid atamalarni tashkil qiladi. Izlanishning ushbu usuli semantik korrelyatsiya asosida o'zak morfemasiga turli affiksial morfemalarni qo'shishda yordam beradi va bu usul so'zning to'liq ma'nosida so'z hosil qiladi. Hozirgi kunda tilshunoslikdagi so'zlar turlarini farqlash tipologik mezonlar bilan shakllantirish usullariga asoslanadi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi atamalarni tahlil qilishda fonetik hodisalar namoyon bo'lishi, tipologik xususiyatlarni shakllantirishda qo'shimchalar va prefikslardan foydalanish imkoniyatlarini ochib beradi. Bu jarayon har ikkala tilning morfologik strukturasini taqqoslash orqali, so'zlarning shakl va ma'nosini o'zgarishiga ta'sir etuvchi fonetik omillarni aniqlash imkonini yaratadi. Shuningdek, qo'shimchalar va prefikslarning qo'llanilishi, tilning rivojlanish jarayonida yuzaga keladigan fonetik, leksik va morfologik o'zgarishlarni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Shu bilan birga, yangi so'zlarni shakllantirish usuli sifatida prefiksatsiyadan foydalanish bir xil xususiyatlarni namoyish etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Kandelaki, T.L. *Semantics and Motivation of Terms*. – Moscow: Nauka, 1977. – 7 p.
2. Saloydinova, N. *Arxitektura-qurilish terminlarining leksik-semantik xususiyatlari*: filol. fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) diss. – Toshkent, 2023. – 55 b.
3. Крысин, Л.П. *Толковый словарь иноязычных слов*. – Москва: Эксмо, 2010. – 944 с.
4. G'ofurova, N. *O'zbek, ingliz va rus tillarida qurilish sohasi terminlari tarjimasi masalalari*: filol. fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) diss. – Andijon, 2017. – 151 b.
5. Raziqov, B. *Terminologiyani o'rganish yoki terminologiyaga yaqin so'zlarni tahlil qilishda semantik tavsif*. – Toshkent, nashr yili ko'rsatilmagan.
6. *Webster's Third New International Dictionary of the English Language*. – Koenemann, 1993.
7. Safarov, Sh. *Semantics*. – Toshkent, 2013. – 340 p.
8. Reformatsky, A.A. *Mysli o terminologii // Sovremennyye problemy russkoy terminologii*. – Moscow: Nauka, 1986. – P. 11–25.

Chog'ishtirilayotgan tillarda yangi so'zlarni shakllantirishda cheklangan miqdordagi prefiksalar mavjud bo'lib, ularning semantik maydoni ham cheklanganligiga guvohi bo'ldik. Ushbu xususiyat, o'zbek tiliga xos xususiyat bo'lib, undagi asl prefiksial elementlar o'zak bilan birlashtiriladi. Lekin yangi so'zlarni shakllantirishda ishtirok etmaydi, ikkilamchi ma'nosi esa shakllangan prefiksalar yangi so'zlarni shakllantirishda muhim va semantikada juda samarasiz hisoblanadi. Birlashtirilgan morfemalarning soniga qarab, atamalar ikki guruhga: monoleksemik va polileksemik atamalarga bo'linadi.

Monoleksemik atamalar affikslardan yasalgan bitta ma'nodan iborat so'zlardir: **ingliz tilida:** *forget, abrasion, absorbability, acoustical, absorber, absorbent, setting, abutment, accelerator, acreage, adjustment*; **o'zbek tilida:** *quyma, quyma temir, randa, elektr, gips, to'g'on, hamrohlik, birdamlik, xavfsizlik va boshqa.*

Polileksemik atamalar ikki va undan ortiq ma'nolardan iborat bo'lib, ular affiks yoki qo'shimchasiz shakllanish vositachiligida hosil bo'ladi. **ingliz tilida:** *cantilever-arm, half-timbered, drift-bolted, stairhall, glass-hardened, half-block, portland-cement-concrete, glasscrete, hallway, hardware, holder, roof-block, rammed-concrete*. **O'zbek tilida:** *qolsol-qi'l, yarim-darvozali, drift-bolti, zinapoya-zali, shisha-qotib qolgan, yarim-blok, Portlend-ement-beton, shisha-beton, xonadon, jihazlar, ushlagich, tom-blok, rammed-beton va boshqalar.*

So'z shakllanishida voqelik obyektlari va hodisalarini nomlash ular haqida tegishli tushunchalarni shakllantirishga xizmat qiladi. So'z shakllanishi ma'lum darajada nominatsiya mexanizmini ochib beradi va eng muhim jihati shuki, so'z hosil qilish jarayonining semantikasidir. Qo'shimchalar olmagan atamalardan farqli o'laroq, hosilalar ikkilamchi nom bo'lib, ularning shakllanishida ularni tashkil etuvchi affiksialarning semantik munosabati bilan bog'liqdir. Bu jihatdan so'zlarning ma'nolarini kengaytiruvchi so'zlarning semantik motivatsiyasi muhim ahamiyatga ega. Ma'lum bir jarayondagi faol so'zlarning ma'nolari kengaytiruvchi qo'shimchalarni qiyoslash jarayonida kelib chiqadigan umumiy ma'no so'zning shakllanishi deb ataladi. So'z hosil qilish kommunikatsiya jarayonlarida xarakterli xususiyat bo'lib, u o'zaro bog'liq bo'lgan guruhlarda yangi ma'nolarning hosilasida namoyon bo'ladi. So'z hosil qilish jarayonini qiyosiy jihatdan o'rganish, birinchi navbatda, so'z hosil qilishning semantik shartlarini aniqlashga va modellarini ishlab chiqishga qaratilgan bo'lishi kerak. Ushbu munosabatni qiyosiy jihatdan o'rganish usullaridan biri chog'ishtirilayotgan ingliz va o'zbek tillarida so'z yasashning o'ziga xos vositalarining nisbatini tahlil qilish bo'lishi mumkin.

Xulosa. O'zbek va ingliz tillaridagi atamalar o'rtasidagi quyidagi tarkibiy munosabatlarni, ya'ni, chog'ishtirilayotgan tillarda qurilish sanoatida bir xil vazifaga va nomga ega atamalar yoki qurilish sohasiga oid atamalardagi leksik-semantik hodisalar tufayli ba'zi farqlar aniqlanadi. Chog'ishtirilayotgan tillarda so'z yasash usullarining tahlili va umumlashtirilishiga kirishar ekanmiz, bizning asosiy vazifamiz so'z yasashning amaldagi usullarini aniqlashdan iborat. Buni nafaqat umumiy foydalanuvdagi leksika tizimida, balki ilmiy terminologiya tizimida ham ishlatish mumkin. Terminlar esa keng tarqalgan leksika so'zlaridan farqli o'laroq odatda murakkabroq tuzilishga ega bo'ladi. Leksik birliklarning derivatsion maqomini aniqlash uchun boshlang'ich nazariy qoidalar sifatida so'zlarni qismlarga ajratish nazariyasi hamda qismlarga ajratilish va hosilaviylik tushunchalarini farqlash nazariyasi orqali ko'rib chiqildi, bundan maqsad hosila birliklari majmuini nohosila birliklaridan chegaralashdan iborat.

9. *Cambridge Advanced Learner's Dictionary*. – Oxford Publishing House, 2006. – 1129 p.
10. Jurayev, T.K. *O'zbek va tojik qurilish atamalarining sanoat-texnik terminologiya doirasidagi leksik-semantik munosabatlari*. – Toshkent, nashr yili ko'rsatilmagan.
11. Sobirov, A. *Researching the Lexical Level of the Uzbek Language Based on the Principle of the System of Systems*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2004.
12. Hornby, A.S. *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. 6th ed. / Ed. by Sally Wehmeier. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – P. 581–583.
13. Jurayev, T.K. *O'zbek va tojik qurilish atamalarining sanoat-texnik terminologiya doirasidagi leksik-semantik munosabatlari*. – Toshkent, nashr yili ko'rsatilmagan.